

– Gi faen i meg guttær – ta hval

På 1930-tallet var hvalskytter Lars Andersen folkehelt i Sandefjord og landets mest kjente hvalfanger. Som fangstbestyrer om bord på Anders Jahres hypermoderne hvalkokeri «Kosmos II», var han blant skipsrederens mest betrodde menn.

DAG INGEMAR BØRRESEN

Kokeriet gikk til fangstfeltet i Antarktis for første gang i 1932-33 og satte fangstrekorder flere sesonger på rad.

Lars Andersen var fiskersønn fra Kjerringvik og prototyp på den sosiale mobiliteten som fantes i hvalfangsten i mellomkrigsårene. Til tross for at det var vanskelig, var det allikevel mulig for folk med særskilte evner, egenskaper og en god porsjon hell å slå seg opp fra bunnen av samfunnsstigen til toppen. Lars Andersens fremste styrke var at han var en usedvanlig god hvalskytter.

Fortjenestene i hvalfangsten var eventyrlige og redere, aksjonærer, bestyrere og gode skyttere tjente store penger. I de beste årene var Lars Andersens inntekt blant de høyeste i Sandefjord, bare forbigått av skipsrederne med Anders Jahre i spissen. Da Jahre bygde villa på Midtås og flyttet til Sandar, gikk Andersen til topps som byens største skatteyder.

I likhet med Anders Jahre ble Lars Andersen karakterisert som «oppkomling». Andersen kom fra enkle kår, mens Jahre var sønn av en velstående gårdbruker og forretningsmann som hadde råd til å finansiere sønnens jusstudier. Jahre var ingen «oppkomling» i forhold til Lars Andersen.

En landskjent levende legende

Lars Andersen ble nærmest både nasjonal sagnfigur og legende i levende live og var ofte omtalt i riksavisene. I februar 1933 skrev Aftenposten at Lars Andersen var hvalfangernes «ekspedisjonsgeneral» og «eventyrgutt» i Vestfold. Han ble framstilt som den ledende drivkraften i «Sydhavssesongens storviltjakt» og var kjent for fenomenale lederegenskaper og en teft for hvalfangst uten sidestykke. Aftenposten fortalte at Lars Andersen var kjent for alltid å komme hjem som rekordholder i fangstutbytte, og i 1933 var han igjen «den desiderte verdensmester» i hvalfangstens kongelige sport. Det sto ry av ham fra «Kapstaden» til New Zealand, fra Australia til Falklandsøyene som «matadoren og racereren» som jaktet ustanselig dag og natt og alltid fant de beste og mest lønnsomme fangstfelter.

Det ble fortalt at Andersen ikke var ute av klærne på dagevis på fangstfeltet fordi han selv ville være et eksempel for mannskapet. Han fikk alle til å prestere toppytelser. Han var kjent for sin bren-

KLAR: Lars Andersen klar til prøveskyting av ny bakladningskanon fra Bofors i 1925.

FOTO: HVALFANGSTMUSEETS ARKIV

nende iver og pågåenhet og alle «fra ofiserene til messeguttene» så opp til ham som en helt. Lars Andersen ble karakterisert som en vinner og «Sydhavets merkeligste personlighet». Hans navn hadde «allerede fått hvalfangsthistoriens lysende skjær over seg».

Hvalskytter over bord

På folkemunne er Lars Andersen kanskje fortsatt mest kjent som Lars «Faen». Man skulle kanskje tro at dette noe spesielle økenavnet var negativt ladet og et uttrykk for at Andersen var dårlig likt, men snarere tvert imot. Dette var en positiv hedersbetegnelse forbundet med beundring for skytterens vågemot og innsatsvilje. Historien om hvordan Lars Andersen fikk tilnavnet er en svært kjent historie fra hvalfangsten og verserer i litt forskjellige versjoner. Den har mange likhetstrekk med en myte, og om den er helt sann vites ikke. Historien lyder omtrent som følger:

Hvalskytter Lars Andersens hvalbåt jaget på en hval som endelig kom på skuddhold. Andersen fyrte av et skudd med kanonen. Forløperen (linen) som er festet i harpunen hadde viklet seg rundt Andersens ankel slik at han ble trukket over bord da skuddet gikk. Hvalen døde ikke med en gang og trakk ut

line. Lars Andersen ble liggende i den iskalde sjøen og kave. Da en av matrosene forsøkte å få ham om bord lød det fra hvalskytteren nede i det frådende ishavet: «Gi faen i meg guttær – ta hvalen!»

Lars Andersen faller i unåde

Til tross for at Lars Andersen ble en levende legende og historiene om ham fortsatt er kjent på folkemunne, er han lite omtalt i hvalfangstlitteraturen. Dette har nok sammenheng med at Andersens popularitet sank da han røk uklar med Anders Jahre og tok hyre som fangstbestyrer i tysk hvalfangst på slutten av 1930-tallet. På dette tidspunktet bygde Nazi-Tyskland opp en nasjonal hvalfangstflåte.

I krigsårene drev Andersen blant annet hvalfangst ved Tromsø. Han ble dessuten et profilert medlem av Nasjonal Samling og satt i Sandefjord Byting som ble opprettet og ledet av NS, og erstattet det folkevalgte bystyret. På grunn av medlemskapet i NS og påfølgende landssvikdom i rettsoppgjøret etter krigen var Lars Andersen nærmest å betrakte som uønsket i Norge. Han ble straffet med tap av statsborgerlige rettigheter og utestengelse fra norsk hvalfangst.

HELIKOPTER: Lars Andersen i helikopteret om bord på Larvikskokeriet «Norhval» på slutten av 1950-tallet.

FOTO: HVALFANGSTMUSEETS ARKIV

At Lars Andersen skulle skrives ut av historiebøkene etter krigen kom tydeligst til syne da A/S Kosmos lanserte selskapets 25-års jubileumbok i 1953. Her var skipsreder Anders Jahres tidligere

valen!

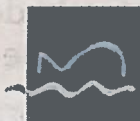

nydning, rekordholder og favorittskytter utelatt i omtalene av selskapets hvalskyttene. Det ble naturligvis heller ikke nevnt at Jahre selv også var etterforsket for landssvik i to omganger (og at saken til slutt ble henlagt).

En hodepine for norsk hvalfangst

Utestengelsen fra norsk hvalfangst var nok medvirkende til at Lars Andersen tok hyre som bestyrer for Aristoteles Onassis' Panama-registrerte «Olympic Challenger»-ekspedisjon på begynnelsen av 1950-tallet. Hvalkokeriet «Olympic Challenger» drev rovfangst på hvalbestander som var utrydningstruede og vernet av internasjonale overenskomster. Dette ble raskt en hodepine for norske hvalfangstredere og myndigheter. Lars Andersen ble kraftig kritisert i norske aviser for samarbeidet med Onassis og ble karakterisert som en umoralsk overløper. I realiteten hadde han yrkesforbud i Norge.

Det ble maktpåliggende for nordmennene å stoppe Onassis' hvalfangst. Den «svartelistede» Lars Andersen ble brekkstangen. Han hadde signalisert at han hadde sett seg lei av gjentatte brudd på internasjonale regler om bord i Onassis' fangstekspedisjon

hvalfangstmuseet

og kom til å spille en nøkkelrolle for å avsløre ulovlighetene.

I et intrikat samarbeid mellom norske myndigheter, politikere, det norske og tyske sjømannsforbundet, Anders Jahre og hemmelige tyske agenter lyktes man å avsløre og stoppe den ulovlige hvalfangsten. Lars Andersens avgjørende innsats i saken førte til at han ble totalt rehabilitert av norske myndigheter og snart flyttet

tilbake til Norge. Fra slutten av 1950-tallet var tidenes mest kjente hvalskytter igjen å finne i den norske hvalfangstflåten som fangstbestyrer om bord på hvalkokeriet «Norhval» av Larvik.

LITTERATUR OG KILDER

- ▶ Alf. R. Jacobsen: Eventyret Anders Jahre.
- ▶ Finn Olstad: Sandefjords historie I og II.
- ▶ Odd Thorson: Aksjeselskapet Kosmos gjennom 25-år.
- ▶ Joh. N. Tønnessen: Den moderne hvalfangsts historie III og IV.
- ▶ Hvalfangstmuseets arkiver.
- ▶ Sandefjord kommunes arkiver.

Harpungranat

I slutten av 1930-årene ble den spisse harpungranaten avløst av en granat med skålformet hode omkranset av fire spisser eller «klør». Svakheten med de spisse granatene var at hvis de traff vannflaten i en bestemt vinkel, så rikosjetterte de opp i luften. De skålformede granatene derimot fortsatte sin kurs ned i vannet og inn i hvalen. En annen fordel med de skålformede granatene var at de sjelden gikk gjennom hvalen, noe de spisse granatene kunne ha en tendens til fra tid til annen. De skålformede detonerte dermed i hvalen, og ikke utenfor.

Tekst: Odd Galteland
Foto: Mekonnen Wolday

«Kosmos II»

«Kosmos II» var eid av Hvalfangerselskapet Kosmos II A/S i Sandefjord. Hun ble bygd i Belfast i 1928 og var på 16 966 br.t.

Da krigen brøt ut 9. april 1940 var kokeriet på vei hjem til Norge. Det ankret opp utenfor Tenerife, men ble beordret til Gibraltar og videre til Storbritannia. Fra juli 1940 til januar 1942 gikk hun i oljetransport mellom Curacao og New York. I januar 1942 oppdaget kaptein Einar Gleditsch den tyske ubåten U-123 som lå i overflateposisjon med maskinskade. Gleditsch beordret full fart og satte kurs direkte mot ubåten for å renne den i senk. I siste øyeblikk klarte ubåtmannskapet å få startet motorene slik at den kom seg unna.

18. oktober 1942 forlot kokeriet New York som del av konvoi HX 212 med kurs for Storbritannia. Kaptein var Milliam Kihl. «Kosmos II» var lastet med bl.a. 21.000 tonn råolje og åtte fly. 28. oktober dukket den tyske ubåten «U-606» opp og fyrte av torpedoer mot kokeriet. Skipet ble rammet midtskips og tok fyr. Mannskapet klarte å slukke brannen, men en ny ubåt, «U-624», rammet skipet med nye torpedoer. Kokeriet brakk i to og sank. Kaptein Milliam Kihl var en av over 30 som mistet livet. Resten ble plukket opp av eskortefartøyer.

Tekst: Odd Galteland
Foto: Hvalfangstmuseets arkiv

SANDEFJORD LOKALHISTORISKE SENTER

på Pukkestad gård

Har du bidrag til denne siden?

Levér det i avisresepsjonen, mrk. Lokalhistorisk senter. Bilder merkes med hvem, hva, hvor, når, og helst med en beskrivelse. Husk navn og adresse på utlåner. Har du elektronisk stoff, send det til sv-er-lu@online.no

Sandefjord Lokalhistoriske senters redaksjonsgruppe:

Sideansvarlig: Harald Fevang,
Bildeansvarlig: Bjørn Marum Olsen.
Medarbeidere: Sven Erik Lund, Ragnar Iversen, Bjørn Hoelseth, Dag I. Børresen, Gro Midttun, Svein Olav Løberg og Roger Davidsen.

Kontaktperson:
Sven Erik Lund, tlf. 928 27 154